

Мірзоєв Д.Ш. огли

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПОТОКІВ ПІД ВПЛИВОМ ПЕРЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ

У статті наводиться аналіз основних тенденцій міжнародної трудової міграції та статистичні дані щодо в'їзних та виїзних потоків за макрорегіонами світу, пропонується розглядати феномен міжнародної міграції під впливом змін у сучасній моделі трудових відносин; визначаються проблеми соціально-економічного розвитку України, причиною яких є неконтрольований відтік робочої сили за кордон.

Ключові слова: міжнародна трудова міграція, зайнятість у неформальному секторі, приватні грошові перекази.

Постановка проблеми

Зміни традиційної системи трудових відносин, поглиблення негативних наслідків глобального перерозподілу ресурсів між країнами із різним рівнем розвитку, дестабілізація національної економіки на протязі останніх років зумовили масовий відтік працездатного населення за кордон та стимулювали внутрішню трудову міграцію, що призвела до дефіциту якісної робочої сили у депресивних регіонах. Ще одною нагальною проблемою є зневірення великої кількості молодих спеціалістів у перспективах зайнятості на вітчизняних підприємствах, що призводить до невтішних прогнозів щодо формування ВВП країни у найближчому майбутньому та подальшої втрати інтелектуального потенціалу у найперспективніших наукоємних галузях. Практичне нівелювання бар'єрів для переміщення робочої сили у глобальних масштабах веде до зростання безробіття місцевого населення та перенавантаження систем соціального забезпечення за рахунок масового припливу іноземців навіть у відносно благополучних країнах, тоді як у країнах походження мігрантів зростання дефіциту робочої сили унеможливає розвиток місцевої промисловості, що у свою чергу зменшує доходи домогосподарств з причини втрати робочих місць за рахунок закриття неконкурентоспроможних підприємств. Крім того, із урізноманітненням форм та методів зайнятості виникають труднощі із статистичним обчисленням кількості трудових мігрантів за країнами світу та відтоку грошових коштів у формі заробітної плати та приватних переказів. Отже, наслідки переміщення робочої сили є значно глибшими, аніж зміни у структурі ринку праці та поточному балансі зайнятості на рівні національної та регіональної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Міжнародна трудова міграція є на сьогодні одним

із найбільш актуальних напрямів досліджування, адже саме людський капітал та інтелектуальний потенціал є важливим чинником конкурентоспроможності галузей економіки країни. Якщо раніше соціологи та економісти зупинялися переважно на обґрунтуванні мотивації за рахунок перерозподілу доходів, то тепер для розуміння причин міграції працездатного населення, особливо висококваліфікованих спеціалістів і молоді, потрібно враховувати багато інших чинників, тому наукові роботи останніх років вирізняються широким переліком тем та тенденцій, що аналізуються. Наприклад, М. Бенсон та К. О'Рейлі [1] розглядають феномен міграції у контексті стилю життя, притаманному сучасному суспільству. С. Кренстон, Й. Шапендонк та Е. Спаан [2] вводять поняття "індустрії міграції" – нової сфери комерційної діяльності, яка спрямована на створення спеціальної інфраструктури та отримання прибутку від надання спеціалізованих послуг міжнародним мігрантам. П. Зюк та П. Зюк [3] досліджують найпоширеніші моделі трудової міграції на прикладі країн Східної Європи, підкреслюючи, що нагальним питанням є забезпечення прав іноземних робітників на міждержавному рівні. Л. Мюнге та М. Хаар [4] визначають проблеми інтеграції трудових мігрантів у суспільне життя приймаючої країни на основі регулюючих політик ЄС, та пропонують їх класифікацію. Це дослідження доповнює робота [5], автори якої оцінюють роль різних стейкхолдерів та регуляторів ринку праці на процес залучення міжнародних мігрантів.

Стан трудової міграції в Україні є предметом дослідження багатьох вчених, існує велика кількість робіт за різними напрямками. З метою вирішення завдань, поставлених у статті, за основу було взято результати наступних публікацій, авторами яких є: О.М. Ляшенко та Ю. І. Шампанюк [6] – у розрізі географії виїзних потоків та причин, що спонукали працездатне населення шукати роботу за кордоном; О.В. Позняк [7] – робить припущення щодо довгострокових наслідків

неконтрольованої міграції робочої сили на демографічну ситуацію та розвиток національної економіки, наводить класифікацію зовнішньої трудової міграції, виділяючи три взаємозв'язані типи: разовий виїзд із поверненням; циркулярну міграцію; довгострокову міграцію, що переходить у постійну, і пропонує оцінювати вплив відтоку працездатного населення на соціально-економічний розвиток країни на основі елементного аналізу. О.А. Мельниченко та Н.М. Удовиченко [8] пропонують огляд дискусійних положень щодо визначення поняття "трудова міграція", наводячи деталізацію даної категорії на основі ряду сутнісних ознак, та визначають методи і способи реалізації державної політики щодо трудових мігрантів.

Метою статті є вивчення основних тенденцій трудової міграції у світі та в Україні та її наслідків для національної економіки.

Виклад основного матеріалу

Одним із соціальних феноменів XXI ст. є зміни у профілі роботодавців та працівників. На підприємствах, особливо інноваційних галузей, упроваджуються нові форми організації праці, які підтримують новий стиль життя так званої "глобальної людини" – високу мобільність, прагнення до зміни вражень, ініціативність та креативність. З іншого боку, мають місце і негативні наслідки надмірно прозорих кордонів та спрощення бар'єрів перерозподілу капіталу та засобів праці: локальні ринки кваліфікованої робочої сили вже не є унікальними та незамінними, і міжнародним корпораціям все легше знайти спеціалістів приблизно однакового рівня кваліфікації за межами власної країни.

У більшості країн із середнім достатком та країн, що розвиваються, національне законодавство ще не пристосоване до сучасного різноманіття трудових відносин, і працівники є часто соціально незахищеними, незважаючи на надвисокі, у порівнянні з внутрішнім ринком, ставки заробітної плати (зауважимо, що часто такі робітники не мають офіційного працевлаштування, і у країні, де вони фактично стоять на обліку для забезпечення соціальних виплат, не сплачують визначені законодавством податки та внески із заробітної плати). Обсяги прихованої зайнятості досягли за останні роки таких масштабів, що МОП (Міжнародна організація праці) навіть надає офіційну статистику неформальної зайнятості. До розрахунків включаються як особи, зайняті виключно у сімейних підприємствах або домогосподарствах, які виробляють продукцію для власного споживання, та самозайняті, так і особи, що є офіційно працевлаштованими і водночас додатково працюють у неформальному секторі. Останній потрібно відрізнити від тіньового сектору економіки, адже міжнародні компанії, які надають виконання різноманітних завдань на аутсорсинг іноземним спеціалістам, діють у межах національного законодавства власної

країни та країни походження працівників, які надають послуги на договірній основі, реєструючись як підприємці чи особи, що здійснюють незалежну професійну діяльність. Інша річ, коли вітчизняні спеціалісти отримують винагороду за виконану роботу на приватні рахунки у банку або взагалі за допомогою міжнародних платіжних систем (наприклад, PayPal із обмеженим переліком операцій в Україні). У такому випадку оцінити реальні обсяги виплат без порушення вимог щодо захисту персональних даних майже неможливо. Тенденція до одночасного працевлаштування на двох чи навіть більше роботах (як правило, одна з яких є формальною та офіційною, з метою отримання стажу та гарантування пенсійного забезпечення і деяких інших соціальних пільг, але із низькою ставкою заробітної плати) є практикою, що набуває в Україні дедалі більшого поширення. До цього призводить заощаджувальна політика комерційних підприємств, які мінімізують соціальні та податкові виплати, та іноземних компаній, які переводять заробітну плату на приватні картки і таким чином взагалі уникають обліку.

Частка зайнятих у неформальному секторі в Україні у 2018 р. становила 14,5% (від загальної кількості працюючих), поступово знижуючись за останні роки (17,6% у 2014 р., 17,1% – у 2016 р.; 15,7% – у 2017 р.). Але, у порівнянні з деякими іншими країнами, що приймали участь у дослідженні, представлені дані не є високими. Наприклад, в Уганді та на Мадагаскарі частка неформальної зайнятості становить близько 90%, від 85 до 70% – у таких країнах, як Індія, Малі, Пакистан, Танзанія, Домініканська республіка, Нікарагуа, Гондурас, Індонезія, Болівія, Філіппіни. Найменша частка – у Білорусі (8%) та Греції (2%). Від 10 до 25% мають Монголія, Вірменія, Туреччина, Сальвадор, Російська Федерація, Сербія, Північна Македонія та Молдова [9]. З наведених даних очевидно, що країни з найменш регульованими ринками та низьким рівнем доходу населення наближаються до високої частки неформального ринку праці – чим слабшим є офіційний ринок праці, тим більша частка населення шукає доходу у тіньовому або неформальному секторі. Самозайняті особи та ті, що створюють додаткову вартість у межах домогосподарств, начебто знижують пропозицію робочої сили і, за відсутності достатнього попиту, – навантаження на ринок праці. Проте, без жорсткого перерозподілу ресурсів системи соціального забезпечення та обмежень на використання, наприклад, пенсійних та інших виплат з державних фондів, означена категорія начебто безробітних слугує додатковим, неврахованим тягарем, що примушує підвищувати внески для офіційно працевлаштованих.

Відповідно до останніх даних МОП, у 2017 р. у світі було зареєстровано близько 258 млн. мігрантів (234 млн. – осіб працездатного віку, 15 років і старших), з яких 164 млн., або 64% – трудових мігрантів. Найбільша сукупна частка мігрантів (60,8%) нарахову-

ється у трьох макрорегіонах: Північній Америці (23%), Північній, Південній та Західній Європі (23,9%) і країнах арабського світу (13,9%). Більш ніж по 5% мігрантів зосереджено у Східній Європі, Африці на південь від Сахари, Південно-Східній Азії та Тихоокеанському басейні, Центральній та Західній Азії. Найнижчу частку (менше від 1% світового потоку) має Північна Африка. У цілому, залученість на ринку праці мігрантів вища, ніж місцевого населення (70 проти 61,6%), але це середньосвітова величина. У країнах з високим рівнем доходу мігранти дійсно працевлаштовуються (складаючи у середньому 18,5% від загальної кількості зайнятих), тоді як у бідних країнах їх частка не перевищує 1,4 – 2,2% усіх працюючих [9].

Найвищу частку мігрантів серед працездатного населення мають арабські країни (40%), країни Північної Америки – 20,6%, Європи (за виключенням Східної) – 17,8%, Східної Європи і Центральної та Західної Азії – по 10%, тоді як середньосвітовий показник тримався на рівні 4,7% у 2017 р.

У абсолютному вимірі найбільшу кількість мігрантів приймали провідні європейські країни – майже 24% від світового потоку, або 39,2 млн. осіб. Це свідчить про існування усталених міграційних потоків у географічному вимірі, які із високою ймовірністю зберігатимуться і надалі, адже трудові мігранти прагнуть перш за все опинитися у країнах із потужним та перспективним виробництвом (не має значення, у яких галузях, якщо воно забезпечує стабільних дохід та робочі місця). У арабських країнах і Центральної та Схі-

дній Азії спостерігалось значне перевищення частки працездатних серед мігрантів у порівнянні з постійним населенням.

Молоді працівники (15-24 роки) становлять 8,3% від загального потоку мігрантів, літні люди (віком 65 років) – 5,2% відповідно, усі інші дорослі вікові групи – 86,5%. Такий віковий розподіл приблизно зберігається і за гендерною ознакою. Той факт, що переважна більшість трудових мігрантів складається з дорослих, говорить про те, що деякі країни походження втрачають найпродуктивнішу частину своєї робочої сили, що може негативно вплинути на їх економічне зростання [9].

Досі не існує єдиного підходу щодо визначення трудової міграції, особливо для статистичних спостережень. Однак основними суб'єктами трудової міграції є працівники-мігранти, яких МОП визначила у 2015 р. як: "... усі міжнародні мігранти, які в даний час працюють або є безробітними і шукають роботу у своїй теперішній країні проживання"[10].

Робітники-мігранти часто є водночас і міжнародними мігрантами, але не завжди. Ці категорії варто розрізняти. За визначенням Департаменту ООН з економічних та соціальних питань, міжнародний мігрант – це "будь-яка особа, яка змінює країну звичайного проживання" (the United Nations Department of Economic and Social Affairs, UN DESA, 1998). МОП пропонує такий спосіб виокремлення категорії трудових мігрантів з узагальненого поняття міжнародних мігрантів (табл. 1) [10]:

Таблиця 1

Відмінності між міжнародними та трудовими мігрантами

№	Тип мігранта	Чи є особа трудовим мігрантом?	Чи є особа міжнародним мігрантом?
1	Громадянин країни, який у ній проживає та працює, але народився в іншій країні	Ні, адже вона не пересувалася у пошуках роботи	Так, країна народження відрізняється від країни проживання
2	Особа, яка народилася в певній країні та там працює, але не має громадянства	Так	Ні
3	Громадянин, який повертається на роботу у відповідну країну після роботи за кордоном	Ні, адже вона не втрачала громадянство країни походження	Так, через зміну країни проживання
4	Прикордонники (які проживають в одній країні, але працюють в іншій)*	Так	Ні
5	Консульські службовці*	Так	Ні
6	Військовослужбовці*	Так	Ні

* Прикордонники, консульські службовці та військовослужбовці виключені з категорії міжнародних мігрантів при статистичних обчисленнях (UN DESA, 1998: параграф 42)

Відділ статистики ООН (the United Nations Statistics Division, UN SD) використовує з 2017 р. таке визначення іноземного трудового мігранта: "Іноземці, які прибули до приймаючої держави, для конкретних цілей здійснення економічної діяльності і отримання винагороди в межах приймаючої країни. Їх тривалість перебування зазвичай обмежена, як і тип роботи, яку вони можуть виконати. Їх утриманці, у випадку ви-

знання, також включаються до цієї категорії".

Дані про кількість міжнародних мігрантів здебільшого базуються на країні народження (якщо вона відрізняється від країни проживання). Якщо в переписах населення немає інформації про народження іноземних громадян, чисельність міжнародних мігрантів розраховується з урахуванням країни громадянства (UN DESA, 2016: 4, ООН, 2017). При визначенні тру-

дових мігрантів акцент робиться на громадянство особи, а не на країну народження (МОП, 2015) [10].

Таким чином, при обрахунку чисельності трудових мігрантів існують деякі протиріччя, що можуть спотворювати статистику міжнародних потоків, особливо за пп. 2 – 3. Що стосується п.3, то у випадку масовості даного потоку, слід окремо з'ясувати причини, з яких відбувається зворотна міграція, і які наслідки – позитивні чи негативні – вона несе для країни походження та приймаючої держави.

Закон України "Про зовнішню трудову міграцію" також використовує її стандартне тлумачення як "переміщення громадян України, пов'язане з перетинанням державного кордону, з метою здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування". Трудовий мігрант відповідно до Закону – це "громадянин України, який здійснював, здійснює або здійснюватиме оплачувану діяльність у державі перебування, не заборонену законодавством цієї держави". Під такі формулювання не підпадають українські трудові мігранти, що перетнули кордон не з метою працевлаштування чи працевлаштовані неофіційно.

На нашу думку, одним із головних питань, яке повинен вирішувати даний нормативний документ, є забезпечення захисту трудових прав громадян України, що працюють за кордоном. Справді, частина 2 статті 8 передбачає, що трудові мігранти та члени їхніх сімей у період трудової діяльності за кордоном можуть добровільно брати участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні, що відповідає також ч.4 статті 38 Закону України "Про зайнятість населення". Однак, самі трудові мігранти у більшості випадків нехтують цією нормою, намагаючись отримати якомога більше коштів сьогодні і зараз, не замислюючись над вірогідністю настання хвороби, нещасного випадку та інших обставин, обмежуючих працездатність, для молоді ж вкрай ефемерним та далеким є пенсійне забезпечення. У звіті Пенсійного фонду України про виконання бюджету за 2018 рік надається розподіл загальної кількості платників ЄСВ за категоріями: найбільшу частку посідають юридичні особи (24,7%, або 584,8 тис. одиниць), фізичні особи-підприємці (74,2%, або 1755 тис. осіб), але лише 1% (24,3 тис.) осіб, які провадять незалежну професійну діяльність, та 0,1% (2,9 тис.) осіб – членів фермерських господарств. Загальна чисельність застрахованих осіб склала 13 191,5 тис., але серед них тільки 5,4 тис. тих, хто не належить до інших категорій і приймає добровільну участь у соціальному страхуванні. Тому необхідно пропонувати інші підходи до соціального захисту та забезпечення трудових мігрантів.

Масове перенесення підрозділів ТНК у розвинені країни, чим характеризувалася друга половина минулого століття, мала на меті перш за все скорочення собівартості продукції. І тоді, і зараз суттєвою статтею виробничих витрат є фонд заробітної плати, який по-

винен доповнюватися витратами на соціальні заходи – принаймні, у більшості країн з високим рівнем добробуту.

Роботодавцю стає не вигідним наймати працівників у власній країні, і він починає шукати альтернативу. А якщо низькі тарифи поєднуються із цілковитою відсутністю дієздатних норм із забезпечення прав робітників, то виходить подвійна економія. Втім, у ХХ ст. багаті країни переносили за кордон екологічно шкідливі виробництва і мали в основному потреби у некваліфікованій праці; тепер транснаціоналізація сягнула і високотехнологічних галузей та сфери послуг. Підрунтя провокованого у розвинених країнах безробіття лишається тим самим – високий рівень життя потребує відповідних заробітних плат, і стає не вигідним винаймати громадян країни, які до того ж обізнані із правами на соціальний захист і володіють основними положеннями національного трудового законодавства. Цим можна пояснити зростання потреби у навчальних закладах, які здатні підготувати кваліфікованих спеціалістів світового рівня у країнах, що розвиваються (звичайно персонал материнської компанії упереджено відноситься до переведення у країни із нижчими стандартами життя). Сучасні технологічні процеси вже не можуть проводитися за участю працівників без освіти та кваліфікації, інакше неодмінно впаде якість продукції. Ще складніша ситуація у секторі обслуговування: увесь без виключення персонал, з яким може зустрітися клієнт, повинен володіти мінімальними знаннями, правильно поводитися та, у випадку надання послуг іноземцям, розмовляти декількома мовами. З іншої сторони, ті верстви населення з бідних країн, які спромоглися набути необхідної кваліфікації, починають мігрувати до країн-роботодавців, щоб отримувати за власну працю якщо не вищі, то принаймні середні ставки (які для місцевого населення все одно залишаються неприпустимо малими).

Потік мігрантів, коли він стає масовим, додає до зростання рівня безробіття (адже часто трудові мігранти працюють неофіційно) та соціального напруження у суспільстві. Але якщо у власній країні керівництво міжнародних компаній повинно зважати на інтереси громадян (підтримувані профспілками), то у закордонних філіях, коли основна маса працівників стає незадоволеною низькими зарплатами та поганими умовами праці, просто переносить виробництво ще у менш розвинені держави, де населення ще бідніше і невибагливіше. Зусилля міжнародних організацій та благодійних фондів із підвищення рівня освіти бідніших країн зіграли тут, що парадоксально, негативну роль – будь-де у світі можна знайти невибагливу більш-менш освічену робочу силу, яка володіє певними вміннями, але не навчилася ще відстоювати власні права на достойну працю. В цьому ховається підрунтя програм фінансування навчальних закладів в бідних країнах – здавалося б, невиправдані і некупні витрати, які не-

суть ТНК і уряди розвинених країн.

Власним країнам вони шкодять не тільки тим, що відволікають кошти із національної економіки, а й тим, що створюють на майбутнє численних конкурентів на ринку праці, які непрямо відбиратимуть робочі місця у резидентів – коли погоджуватимуться виконувати завдання, винесені на аутсорсинг за кордон, і прямо – якщо емігрують до країни. У глобальному масштабі вигоду отримує комерційний сектор, тоді як соціальна система лише реагує на виклик за викликом. У теорії, глобальний ринок, на якому без перешкод здійснюється міжнародна міграція робочої сили, повинен був урівноважити параметри оплати праці – порівняти надвисокі та наднизькі і отримати певний середньозважений еквівалент. Насправді, уніфікація просувається у сторону зниження – роботодавець постійно шукає найдешевший у межах допустимих норм кваліфікації варіант, а політика лібералізації бідних країн (на протекціоністські заходи у них не вистачає авторитету та ресурсів) і сприяння міжнародній міграції йому у цьому допомагає.

У новітній глобальній економічній системі виник ще один феномен – лібералізація систем національної освіти. Це така ситуація, коли держава починає перебудовувати власну систему освіти на замовлення або під тиском іноземних контрагентів. Проявляється такий феномен у корінній перебудові як змісту програм навчання, так і структури національних освітніх систем – урядом наголошується, що вони повинні відповідати якійсь дуже важливій меті – наприклад, потребам міжнародного ринку праці, іноземним кваліфікаційним вимогам, запитам крупних корпорацій на ті чи інші професії, – і разом із незначним позитивним ефектом, який досягається опрацюванням успішного закордонного досвіду, втрачаються національні наукові школи і спеціалісти для цілих галузей. Названі галузі ще раніше було проголошено зайвими та неприбутковими, оскільки їх продукція не може конкурувати на глобальному ринку, а підтримка національного виробника не у пріоритеті. Лібералізація освіти не так помітна у початковій та середній школі, адже так чи інакше, перелік предметів більш уніфікований і може дійсно бути зведеним до середньосвітового еталону, а от професійна та вища освіта слугують важливим показником спрямування ініційованих змін – чи то вони виходять із поступового розвитку системи національного господарства, коли заклади освіти й наукові установи переорієнтуються під потреби нових галузей та підприємств, чи певні реформи нав'язуються ззовні, і в цілому вони перешкоджають пріоритетам національного розвитку, водночас слугуючи завданням держав-конкурентів.

Позитивним наслідком глобальної трудової міграції стало зростання кількості іноземних студентів у різних країнах. Національні ЗВО, яким вже починало бракувати студентів із числа громадян країни, отрима-

ли додаткові надходження за рахунок експорту освітніх послуг, а регіони, де розміщуються крупні заклади освіти – розвиток супутньої інфраструктури. Втім, часто бажання іноземців навчатися у тій чи іншій країні стримується міграційним законодавством. Україна також має низку невирішених проблем у цьому секторі, хоча залучення студентів з-за кордону є одним із пріоритетів розвитку національної системи освіти. Наприклад, студенти-іноземці не мають права на офіційне працевлаштування, тоді як у більшості країн ЄС встановлені коефіцієнти щодо розрахунку максимально можливої кількості робочого часу на день та на тиждень для студентів денної форми навчання, а також мінімальна заробітна плата саме для цієї категорії зайнятих.

Стратегію державної міграційної політики України до 2025 року було схвалено у липні 2017 р. Пріоритетним завданням є використання позитивного потенціалу міграції. З одної сторони, зовнішня міграція зменшує надмірну пропозицію на ринку праці, сприяє підвищенню доходів домогосподарств, є джерелом валютних надходжень до національної економіки та нематеріальних трансферів нових знань та досвіду, які можуть активізувати інноваційну діяльність, з іншої, – спричиняє дефіцит працівників у окремих галузях та регіонах, призводить до гострих демографічних проблем та соціальних конфліктів.

У світі постійно зростають обсяги (у абсолютному виразі) приватних грошових переказів трудових мігрантів.

Потоки у країни з низьким та середнім рівнем доходу зросли на 9,6% у 2018 р. (порівняно з 8,8% приросту у 2017), досягнувши рекордних 529 млрд. доларів. Збільшення абсолютної суми грошових переказів було зумовлене значним зростанням частки США, так що зменшення обсягів переказів із деяких країн Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (Gulf Cooperation Council, GCC) та Російської Федерації не вплинуло на сумарний показник. Перекази грошових коштів зараз є найбільшим джерелом надходжень від валюти у країнах із середніми та низькими доходами, окрім Китаю. Вони втричі перевищують, наприклад, розмір офіційної допомоги у цілях розвитку (official development assistance, ODA), яка надається Комітетом сприяння розвитку ОЕСР (the Development Assistance Committee (DAC) of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)). Більше того, оскільки в останні роки прямі іноземні інвестиції мають тенденцію до зниження, грошові перекази майже досягли їх рівня у 2018 р. За винятком Китаю, у досліджуваних країнах грошові перекази значно перевищували потоки прямих іноземних інвестицій. У 2018 р. першими п'ятьма країнами-одержувачами грошових переказів у абсолютному вимірі були Індія, Китай, Мексика, Філіппіни та Єгипет. За часткою переказів у ВВП першими п'ятьма реципієнтами були

країни із меншими за масштабом національними економіками: Тонга, Киргизстан, Таджикистан, Гаїті та Непал [11].

Статистиці відтоку грошових коштів зазвичай приділяють менше уваги, ніж даним про надходження. Найбільше переказів від трудових мігрантів надходить із країн з високим рівнем доходу – ОЕСР, Перської затоки, або великих за територією країн із середнім рівнем доходу. У 2017 р. лідирували США – близько 68 млрд. дол., ОАЕ (44 млрд.) та Саудівська Аравія (36 млрд. дол. США). Серед країн із середнім рівнем доходу найбільший відтік мала РФ (21 млрд.), враховуючи значну кількість іммігрантів з макрорегіонів Європи та Центральної Азії. Китай також має великий відтік (16 млрд. дол. США) частково через суми, виплачені емігрантам, які працюють на транснаціональних підприємствах [11].

За даними Світового банку, Україна входить до першої двадцятки країн за кількістю отримуваних грошових переказів від трудових мігрантів (табл. 2) [11].

Незважаючи на те, що спостерігався спадаючий тренд в обсягах грошових переказів в Україну у 2014 – 2016 рр., вони залишаються важливим елементом підтримки життєздатності української фінансової системи за рахунок притоку іноземної валюти і джерелом для

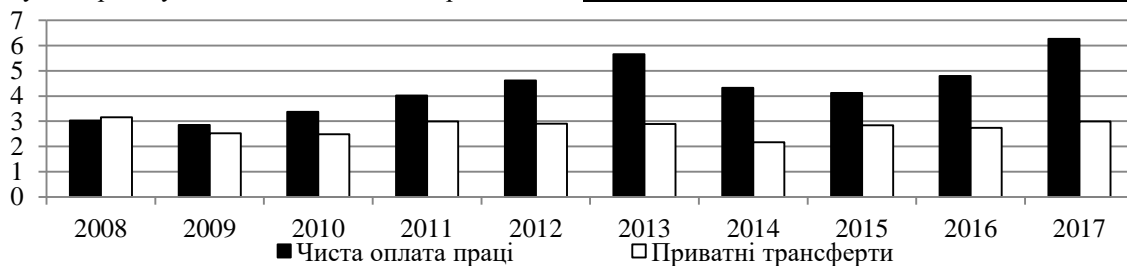

Рис. 1. Приватні грошові перекази в Україну, млрд. дол. США

За оцінками Національного банку України, у першому півріччі 2018 р. з-за кордону в Україну надійшло 5,5 млрд. доларів США грошових переказів. За 2017 р. в абсолютних значеннях обсяги надходжень збільшились на 23% у порівнянні з 2016 р., у відношенні до ВВП обсяги грошових переказів зросли у 2018 р. до 10% у порівнянні з 8,3% у 2017 р., що свідчить про зростання ролі грошових переказів у економіці України [13].

Така ситуація характерна не тільки для України. Світовий досвід стимулювання більш продуктивного використання грошових переказів теж досить обмежений, а зростання грошових переказів, що надходять з розвинених країн в країни, що розвиваються, не відповідає очікуваному економічному зростанню.

У зв'язку з цим все частіше говорять про значний потенціал іншої частини доходу мігрантів – їхніх заощаджень. На відміну від грошових переказів, які переважно використовуються для поточного споживання, заощадження зазвичай протягом тривалого терміну

існування родин трудових мігрантів (рис. 1) [12].

Таблиця 2

Рейтинг країн за обсягами приватних грошових переказів мігрантами, 2017 р.

Рейтинг	Країна	Перекази, млн. дол. США
1	Індія	68 968
2	Китай	63 860
3	Філіппіни	32 808
4	Мексика	30 600
5	Франція	25 372
6	Нігерія	21 967
7	Єгипет	19 983
8	Пакистан	19 665
9	Німеччина	16 833
10	В'єтнам	13 781
11	Бангладеш	13 469
12	Іспанія	10 692
13	Бельгія	10 273
14	Італія	9 287
15	Індонезія	8 997
16	Гватемала	8 540
17	Російська Федерація	8 026
18	Ліван	7 955
19	Україна	7 895
20	Марокко	7 467

зберігаються на низько-дохідних депозитних рахунках в іноземних банках. Спрямування цих ресурсів в українську банківську систему для кредитування українських виробників, в державні облигації для фінансування інфраструктурних проектів чи у формі прямих інвестицій в українські підприємства буде мати значний ефект для розвитку української економіки [14].

Пріоритетним завданням є використання позитивного потенціалу міграції. З одної сторони, зовнішня міграція зменшує надмірну пропозицію на ринку праці, сприяє підвищенню доходів домогосподарств, є джерелом валютних надходжень до національної економіки та нематеріальних трансферів нових знань та досвіду, які можуть активізувати інноваційну діяльність, з іншої, – спричиняє дефіцит працівників у окремих галузях та регіонах, призводить до гострих демографічних проблем та соціальних конфліктів.

Еміграція висококваліфікованих фахівців та молоді є нагальною проблемою, особливо з причини повернення в Україну після отримання освіти за кор-

доном. Політика ряду держав ґрунтується на залученні висококваліфікованих іммігрантів, у тому числі молодих фахівців з числа іноземних студентів. У свою чергу, втрата Україною таких категорій працівників негативно позначається на віковій та освітньо-кваліфікаційній структурі робочої сили і може гальмувати економічне зростання. Тому у Стратегії державної міграційної політики України до 2025 року одним із пріоритетів було визначено комплекс заходів із ведення обліку трудових мігрантів та спрощенню формальних процедур у процесі повернення мігрантів та їх реінтеграції.

Висновки

Таким чином, під час дослідження світових тенденцій у формуванні міграційних потоків працездатного населення слід враховувати не лише чинники дестабілізації місцевого ринку праці та нерівномірного розподілу доходів, а й зміни у концепції трудових відносин, що обумовлюються виникненням нових форм зайнятості, що вимагає перегляду нормативно-правової бази як приймаючої країни, так і країни походження іноземних працівників.

Трудова міграція, з одного боку, розглядається як позитивний інструмент залучення додаткових валютних надходжень до економіки України, з іншого – як причина виникнення соціально-демографічної напруженості у суспільстві та дефіциту висококваліфікованих кадрів на підприємствах-резидентах. За останні роки було здійснено ряд позитивних зрушень у сфері національного законодавства із регулювання зовнішньої міграції, проте ряд питань ще потребують вирішення.

Тому у подальших дослідженнях повинні бути враховані способи детінізації національного ринку праці, уточнення категоріального апарату у галузі міжнародної трудової міграції, удосконалення способів статистичного обліку кількості іноземних працівників та динаміки грошових переказів на основі отримуваних ними доходів.

Література

1. Benson, M. From lifestyle migration to lifestyle in migration: Categories, concepts and ways of thinking / M. Benson, K. O'Reilly // *Migration Studies*. – 2016. – Vol. 4. – No. 1. – Pp. 20-37. DOI: 10.1093/migration/mnv015
2. Cranston, S. New directions in exploring the migration industries: introduction to special issue / S. Cranston, J. Schapendonk, E. Spaan // *Journal of Ethnic and Migration Studies*. – 2018. – Vol. 44. – No. 4. – Pp. 543-557. DOI: 10.1080/1369183X.2017.1315504
3. Žuk, P. Offshoring, labour migration and neo-liberalisation: nationalist responses and alternatives in Eastern Europe / P. Žuk, P. Žuk // *The Economic and Labour Relations Review*. – 2018. – Vol. 29(1). – Pp. 97-117. DOI: 10.1177/1035304617739759
4. Mügge, L. Who Is an Immigrant and Who Requires Integration? Categorizing in European Policies / L. Mügge, M. van der Haar // *Integration Processes and Policies in Europe: Contexts,*

- Levels and Actors [Eds. B. Garcés-Masareñas, R. Penninx]. – Heidelberg : Springer International Publishing, 2016. – 206 p. – Pp. 109-126. DOI: 10.1007/978-3-319-21674-4
5. Strielkowski, W. Labour Market Inclusion of International Protection Applicants and Beneficiaries / W. Strielkowski, Y. Tumanyan, S. Kalyugina // *Economics and Sociology*. – 2016. – Vol. 9. – No. 2. – Pp. 293-302. DOI: 10.14254/2071-789X.2016/9-2/20
6. Ляшенко, О.М. Особливості трудової міграції України / О. М. Ляшенко, Ю. І. Шампанюк // *Молодий вчений*. – 2016. – №4(31). – С. 121-125.
7. Позняк, О.В. Оцінювання наслідків зовнішньої трудової міграції в Україні / О. В. Позняк // *Демографія та соціальна економіка*. – 2016. – № 2(27). – С. 169-182.
8. Мельниченко, О.А. Трудова міграція: сутність і засоби реалізації державної політики / О. А. Мельниченко, Н. М. Удовиченко // *Теорія та практика державного управління*. – 2017. – № 1(56). – С. 1-7.
9. The official site of ILOSTAT / International Labour Organisation. URI: <https://ilostat.ilo.org/data>
10. Migration Data Portal. URI: <https://migrationdataportal.org/themes/labour-migration>
11. Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook, 2019 /World Bank Group. URI: <https://www.knomad.org/sites/default/files/2019-04/Migrationanddevelopmentbrief31.pdf>
12. Migration and Remittances Data. URI: <http://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaissues/brief/migration-remittances-data>
13. Офіційний сайт Національного банку України. URI: <https://bank.gov.ua>
14. Слободян О. Українці за кордоном - невикористаний потенціал економічного зростання // О. Слободян // Аналітичний центр CEDOS. Від 11.11.2015. URI: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukraintsi-za-kordonom-nevykorystanyi-potentsial-ekonomichnoho-zrostannia>

References

1. Benson, M., O'Reilly, K. (2016). From lifestyle migration to lifestyle in migration: Categories, concepts and ways of thinking. *Migration Studies*, Vol. 4, No. 1, 20-37. DOI: 10.1093/migration/mnv015
2. Cranston, S., Schapendonk, J., Spaan, E. (2018). New directions in exploring the migration industries: introduction to special issue. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 44, No. 4, 543-557. DOI: 10.1080/1369183X.2017.1315504
3. Žuk, P., Žuk, P. (2018). Offshoring, labour migration and neo-liberalisation: nationalist responses and alternatives in Eastern Europe. *The Economic and Labour Relations Review*, Vol. 29(1), 97-117. DOI: 10.1177/1035304617739759
4. Mügge, L., Haar van der, M. Who Is an Immigrant and Who Requires Integration? Categorizing in European Policies. *Integration Processes and Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors* [Eds. B. Garcés-Masareñas, R. Penninx]. – Heidelberg : Springer International Publishing, 2016. – 206 p., 109-126. DOI: 10.1007/978-3-319-21674-4
5. Strielkowski, W., Tumanyan, Y., Kalyugina, S. (2016). Labour Market Inclusion of International Protection Applicants and Beneficiaries. *Economics and Sociology*, Vol. 9, No. 2, 293-302. DOI: 10.14254/2071-789X.2016/9-2/20
6. Lyashenko, O.M., Shampanyuk, Y.I. (2016). Features of Labour Migration in Ukraine [Osoblyvosti trudovoi mihratsii

Ukrainy]. *Young Scientist [Molodyi vchenyi]*, No. 4(31), 121-125.

7. Pozniak, O.V. (2016). Evaluation of Consequences of External Labour Migration in Ukraine [Otsiniuvannia naslidkiv zovnishnoi trudovoi mihratsii v Ukraini]. *Demography and Social Economy [Demohrafiia ta sotsialna ekonomika]*, No. 2(27), 169-182.

8. Melnychenko, O. A., Udovychenko, N.M. (2017). Labor Migration: Essence and Means of State Policy Implementation [Trudova mihratsiia: sutnist i zasoby realizatsii derzhavnoi polityky]. *Theory and Practice of Public Administration [Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia]*, No. 1(56), 1-7.

9. The official site of ILOSTAT / International Labour Organisation. URI: <https://ilostat.ilo.org/data>

10. Migration Data Portal. URI: <https://migrationdataportal.org/themes/labour-migration>

11. Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook, 2019 /World Bank Group. URI: <https://www.knomad.org/sites/default/files/2019-04/Migrationanddevelopmentbrief31.pdf>

12. Migration and Remittances Data. URI: <http://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiaspora/issues/brief/migration-remittances-data>

13. The official site of the National Bank of Ukraine. URI: <https://bank.gov.ua>

14. Slobodian, O. Ukrainians abroad – the untapped potential for economic growth [Ukrainci za kordonom - nevykorystanyi potentsial ekonomichnoho zrostannia]. *CEDOS Analytical Centre*, 11.11.2015. URI: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainci-za-kordonom-nevykorystanyi-potentsial-ekonomichnoho-zrostannia>

Рецензент: канд. екон. наук, проф. В.Є. Єрмаченко, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Автор: МІРЗОЄВ Джавід Ширзад огли
аспірант кафедри туризму
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
E-mail: javid20082@gmail.com
ID ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3555-7672>

PECULIARITIES OF MIGRATION FLOWS FORMATION UNDER THE INFLUENCE OF LABOUR MARKET RESTRUCTURING

D. Mirzoiev

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

The article explores the phenomenon of labour migration as a social phenomenon of the 21st century, provoked by changes in the profile of employers and employees. On the one hand, innovative forms of work organization are being introduced at the enterprises of innovative industries that support the lifestyle of a "global person", characterized by high mobility and the desire for change of impressions. On the other hand, if, in the last century, rich countries were transporting environmentally harmful production abroad and had mainly a need for unskilled labour; now transnationalization has reached both high-tech industries and services. In most middle-income and developing countries, national legislation is not yet adapted to the current diversity of labour relations, and workers are often socially disadvantaged, despite wage rates being too high compared to the domestic market. The analysis of statistics on inbound and outbound flows by macro-regions of the world reveals the following trends: out of 258 million migrants in the world, 64% are labour migrants. The largest aggregate share of migrants is in three macro-regions: North America; Northern, Southern and Western Europe and the Arab world. On average, the labour market participation of migrants in developed countries is higher than that of the local population, while in poor countries it is higher. In absolute terms, the largest number of migrants was received by the leading European countries, which indicates that there are established migration flows in the geographical dimension, which are more likely to persist. Migrant labour activity also depends on age groups. There is still no single approach to determining labour migration, especially for statistical surveys. The most common interpretations are those offered by the International Labour Organization, the United Nations Department of Economic and Social Affairs and the United Nations Statistics Division. The uncertainty of the categorical apparatus leads to errors in the statistical calculations of the number of labour migrants, so each country develops its own methods based on the peculiarities of the national labour market formation. True estimates of the employment structure will enable to implement an effective state policy for regulating the number of jobs, so the massive uncontrolled flow of migrants adds to the rise in unemployment and social tension in society, widening the informal and shadow sectors of its economy. The world volume of private remittances of labour migrants is steadily increasing, reaching \$ 529 billion in 2018. Cash transfers are now the largest source of currency income in middle- and low-income countries, often exceeding revenues from other industries and international cooperation programs. According to the World Bank data, Ukraine is in the top twenty countries in terms of remittances sent by migrant workers. Private money transfers thus partially balance the deficit in export-import transactions. A positive consequence of global labour migration has also been the increase in the number of international students in different countries. Local universities, which have already started to lack students from among the citizens of the country, have received additional revenues due to the export of educational services, and the regions where major educational institutions are located – the development of related infrastructure. However, Ukraine has a range of problems with migration legislation, such as the ban on formal employment of foreign students. The emigration of highly qualified specialists and young people is an urgent challenge, especially since they do not return to Ukraine after receiving their education abroad. The loss of such categories of workers by Ukraine has a negative impact on the workforce structure and may hinder economic growth. Therefore, the Strategy for the State Migration Policy of Ukraine until 2025 identifies one of the main priorities a complex of measures for calculating the numbers of labour migrants and simplifying formal procedures in the process of their return.

Keywords: international labour migration, informal sector employment, private money remittances.